

SOFIA BLANCO SEQUEIROS

Pelehtimistä Paholaisen kanssa, luvalla tai ilman

Mona Chollet, *Naisia vai noitia? Naisvainot ennen ja nyt* (Sorcières. La puissance invaincue des femmes 2018). Suom. Taina Helkamo. Gummerus, Helsinki 2019, 254 s.

Feministinen tietokirjallisuus järkyttää lähes aina. Ranskassa työskentelevän sveitsiläistoitmittaja ja -kirjailija Mona Chollet'n uusin teos *Naisia vai noitia? Naisvainot ennen ja nyt* ei ole poikkeus. Teos käsittelee naisvainoja ja niiden perintöä eurooppalaisessa ja angloamerikkalaisessa kulttuurissa journalismin ja populaarin tietokirjallisuuden keinoin. Neljännen aallon feminismistä tietoiselle lukijalle nykymaailman epätasa-arvo niin globaalisti kuin Eurooppaan rajattunakin on itsestäänselvä lähtöoletus, mutta Chollet onnistuu nousemaan selviön yläpuolelle ja osoittamaan lukijalle arvaamattoman yksityiskohtaisia historiallisia yhteyksiä noitavainojen, naiseuden ja nykyhetken välillä.

Noitavainot toimivat kirjassa löyhänä kehysilmionä, jonka yhteyksiä nykypäivän epätasa-arvoon Euroopassa ja angloamerikkalaisessa kulttuurissa Chollet tarkastelee. Kirjailija käsittelee noitavainoja *naisvainoina*, jotka vaikuttavat yhä yleiseen ymmärrykseen sukupuolesta ja sukupuolittuneen yhteiskuntajärjestelmän 'luonnollisuudesta'. Kirjailija osoittaa yksityiskohtaisesti, kuinka moni asia aina makuuasennosta tapahtuvasta synnytyksestä ja munasarjojen nimityksistä harmaiden hiusten sosiaaliseen hyväksyttävyyteen ovat historiallisesti ja sosiaalisesti rakentuneita käytäntöjä, jotka perustuvat sukupuoleen liittyviin oletuksiin ja niillä oikeutettuun alistamiseen.

Chollet keskittyy teoksessaan nimenomaan naiseuteen, mutta nähdäkseni sävy ei ole sukupuolen moninaisuutta ulosulkeva tai argumentit pelkästään cis-sukupuolisia naisia koskevia (oma asemansi cis-sukupuolisena lukijana saattaa toki vai-

kuttaa näkemykseni). Hän välttää essentialisointia ja toisaalta pohtii sen osaa naisvainoissa ja feministisen ajattelun kehittämisessä. Chollet keskittyy tietoisesti naisvainojen mielivaltaisuuteen ja "naiseuden" kategorian sosiaaliseen rakentuneisuuteen ja välttää kuvitelmat metafysisestä tai ontologisesta olemuksesta, jonka kaikki naiset voisivat jakaa.

Silti sukupuolen moninaisuuden tarkastelu ja esimerkiksi transnaisten ja intersukupuolisten ihmisten osaa naisvainojen kohteina valottavat huomiot tekisivät teokselle hyvää. Kaikki noitia vainonneiden maiden kulttuureissa naisina elävät ja naisiksi oletetut ihmiset kuuluvat maailmaan, jossa heidän kulttuurista ja ruumiillista kokemustaan määrittävät sukupuoleen kietoutuvat kauneusihanteet, perhenormit ja lääketiede. Silti naisvainot osuvat sukupuolivähemmistöihin eri tavoin kuin cissukupuolisiin naisiin.

Samoin Chollet keskittyy pitkälti tutkimaan perintöä, jonka

juuri valkoiset naiset noitavainoilta perivät. Valkoisuus on esimerkeistä ilmenevä taustaoletus, ei eksplisiititesti ilmaistu näkökulma. Chollet esimerkiksi käsittelee itsenäisyyteen, äitiyteen, lapsettomuuteen ja naisten vanhenemiseen liittyviä stigmoja ja ulkonäkönormeja olettaen, että ne vaikuttavat kaikkiin samoin. Kirjailija huomioi ei-valkoisten naisten merkittävän roolin historiallisessa ja 1900-luvulla suosioon nousseessa noituudessa. Hän osoittaa esimerkeillään, että naisvainot ovat aina kohdistuneet niin valkoisiin kuin ei-valkoisiinkin naisiin. Chollet tiedostaa myös sen, että ei-valkoiset naiset, sekä orjat että vapaat, ovat olleet valkoisia naisia haavoittuvaisemmassa asemassa yhteiskunnassa. Noituus ja naisvainot eivät ole poikkeus.

Noidan hengen ja ruumiin hallintaa

Jokainen teoksen neljästä pääluvusta käsittelee yhtä noitavainoihin ja naisvainoihin kytkeytyvää teemakokonaisuutta: naisen itsenäisyyttä, äitiyttä ja lapsettomuutta, vanhuutta ja vanhenemista, sekä naiseuden suhdetta luontoon ja moderniin lääketieteeseen. Johdannossa Chollet esittelee noituuden ja noitavainojen historiaa ja molempien kytköksiä nykyhetkeen. Ensimmäinen varsinaisen luku käsittelee itsenäisen naisen hahmoa ja yhteiskunnan pyrkimyksiä kieltää naisilta heidän itsenäisyytensä joko lailla tai epävirallisilla sosiaalisilla ja kulttuurisilla normeilla.

Avioliitto ja erilaiset ammatinharjoittamiskiellot ovat olleet keskeisiä naisen itsenäisyyden tukahduttajia. Molemmilla on luotu ym-

määrystä naiseuden heikosta ja epäitsemäisestä 'luonteesta'. Vaikutukset näkyvät yhteiskunnassa edelleen.

Eriyisen kiinnostava, itselleni uusi yksityiskohta oli Euroopan naisten begiinyhteisöt, joissa puolisoittomat naiset saivat elää vailla miehen tai kirkon vaikutusvaltaa. Jokaisella oli ”oma pieni talo kasvimaan ja lääkepuutarhan edustalla”, ja he saivat elää ja liikkua yhteisössä vapaasti. Begiinyhteisöjä perustettiin erityisen paljon Ranskaan, Belgiaan ja Saksaan. Chollet toteaa niiden erityisaseman kieltämisen 1400-luvulla ennakoineen tulevaa noitaioikeudenkäyntien joukkoa.

Toisessa luvussa ”Lapsettomuus on mahdollisuus” Chollet käsittelee äitiyttä naisiin kohdistuvana normina ja kulttuurisena taustaotuksena. Hän kiinnittää huomiota keskusteluihin, joita lapsettomuus ja lasten hankinta herättävät niin julkisesti kuin yksityisestikin. Naisiin kohdistuvat äitiysodotukset ovat jälleen itsestään selvän tuttu ilmiö pari-kolmekymppiselle feminismistä tietoiselle, yhteiskunnan naiseksi olettamalle lukijalle. Chollet kuitenkin käsittelee lapsettomuuden ja äitiyden kulttuurisia merkityksiä historian ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen, romaanien, populaarikulttuurin ja henkilökohtaisten esimerkkien kautta niin, että kokonaisuutena luku on empaattista, tarkkaa ja vertaistukea antavaa argumentaatiota lukijalle, joka on joskus kamppailut lapsen hankkimisen kysymysten kanssa.

Kolmas luku käsittelee naisten vanhuuteen ja vanhenemiseen kohdistettuja stigmoja ja normeja. Chollet osoittaa, kuinka vanhenevan naisen ja tämän ruumiin oletettu kuvottavuus ja pahuus ovat miesten – erityisesti ajattelijoiden ja papiston – historiallisesti hallitseman yhteiskunnan luomia ja ylläpitämiä normeja. Ne vaikuttavat keskuudessamme edelleen.

Neljäs luku on luvuista kylmävin. Se käsittelee miesten uudella ajalla luomaa käsitystä ruumiin ja hengen sekä luonnon ja kulttuurin erillisyydestä, jossa nainen assosioidaan ruumiiseen ja luontoon ja

mies ylevästi henkeen ja kulttuuriin. Chollet pohtii, kuinka ajattelu on periytynyt moderniin lääketieteeseen. Sekä makuuasennossa tapahtuva synnytys että synnytysohjien käyttö ovat konventioita, jotka eivät suoraan perustu synnyttäjän tai lapsen hengissä pysymiseen, vaan siihen, millaisena naisen ruumis hahmotetaan suhteessa miehisenä pidettyyn järkeen. Chollet huomauttaa, että monet naiseksi syntymässä määritellyn ihmisen lisääntymiselinten osista, kuten munanjohdot, munarakkula ja G-piste, on nimetty miesten mukaan. Rauhaset, jotka erittävät kosteuttavaa nestettä vulvaan ja häpyhuulille, ovat saaneet 1600-luvulla eläneen anatomi Bartholinin nimen. Ajatus on teoksen lukemisen jälkeen vähintään epämiellyttävä.

Yhteiskunnallista tietoa ja ymmärrystä laajentamassa

Laimeimmillaan Chollet'n teos on säädyllyinen ajankohtaisraportti tasa-arvon tilasta. Hän kertoo totuuksia, jotka ovat Suomessa asuvalle feministille tuttuja: naisia syrjitään ulkonäön perusteella, nuoruutta ihannoidaan kohtuuttomasti juuri naisten kohdalla, itsenäisesti ajatteleva ja toimiva nainen on edelleen uhka patriarkaatille (tämä käsitys troopista on lähes muuttumassa troopiksi itse). Välillä Chollet vähättelee miehiin kohdistuvia kulttuurisia normeja ja stigmoja, mutta tapaukset ovat onneksi laskettavissa yhden käden sormin.

Chollet on taitava käyttämään esimerkkejä omasta elämästään, noitavainojen historiasta ja akateemisesta tutkimuksesta luodakseen koukkuja, jotka syventävät teoksen teesejä ja kiinnostavat lukijaa viimeiselle sivulle asti. Esimerkit varmistavat, että ajoittaisesta kädenlämpöisyydestä huolimatta teos tarkistaa naisten kontrolloimisen ja alistamisen nurkat ja sopet erittäin ansiokkaasti. Jokainen neljästä luvusta muistuttaa laajaa, hyvin taustoitettua artikkelia yhdestä aihekokonaisuudesta.

Teos luokitellaan tietokirjallisuudeksi mutta omakohtaisuuden ansiosta tekstissä on usein lähes esseistinen ote.

Muoto tukee sisältöä. Teos ei ole akateemista tutkimusta, mutta yksi kirjan tavoitteista muistuttaa laadullisen tutkimuksen pyrkimystä ymmärtää tapaa, jolla tieto rakentuu sosiaalisesti. Chollet on parhaimmillaan näyttäessään välillä jopa tahottomaan kuinka erilaisia, neutraalilta vaikuttavia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tosiasioita ja käytäntöjä tarkastelemalla ja tulkittamalla saavutetaan tietoa, johon kvantitatiivisella tutkimuksella ei ole pääsyä. Tieto näistä rakentuu sosiaalisesti. On tutkittava sosiaalisen toiminnan verkostoja sekä kokemuksia, joita käytännöt tuottavat.

Chollet siis näyttää, kuinka naiseuden historia ja naisten kokemukset ovat yhteydessä siihen, millaista tietoa esimerkiksi Suomen tai Ranskan terveydenhoitojärjestelmästä on ylipäänsä mahdollista saada. Niin lääketieteen historia kuin yksittäisten synnyttäjien kokemukset synnytyksestään tuottavat meille tietoa siitä, millä tavalla modernia lääketiedettä on ylipäänsä mahdollista ymmärtää. Kun tähän lisää naisvainojen historian perinnön, on tuloksena tilanne, jossa yksittäiset alistamisen, sarron ja vainon käytännöt jakavat yhteisiä historiallisia juuria ja kokonaisuutena muodostavat säännönmukaisuuksia. Nämä kuitenkin ohitetaan herkästi, jos niiden kohteet ovat alisteisessa asemassa yhteiskunnassa, tai jos heidän kokemuksensa sotiivat yleistä kulttuurista ”järkeä” vastaan. Silloin myös yhteiskunnasta ja kulttuurista saatava tieto kapenee ja hämärtyy.

Kirjaan ja suomennokseen on lipsahtanut muutama Chollet'n virhe. Toimittaja ja kirjailija Rebecca Traisterin kirjassa siteerattu media-alan vaikuttaja Aminatou Sow, ei Amina Sow, vaikka Traister ystäväänsä ja haastateltavaansa sillä lempinimellä kutsuisikin. Lähde-luettelossa siteeratun kirjailijan sukunimen kirjoitusasu on Stephanie Coontz, ei Stephanie Cootz.

”Joku voisi kutsua teosta sen onnistumisista huolimatta hyväntahtoisen liberaaliksi ja porvarilliseksi.”

Eurooppalaisen kulttuurikritiikin yhdysvaltalaiskeskeisyys

Taina Helkamon suomennos on erinomainen ja termistöltään tarkka. Siitä välittyvät Chollet'n käsitteellinen ja argumentatiivinen tarkkuus sekä huumori, ironia ja heikomman puolelle asettuva empaattinen sarkasmi.

Hyvin harvoin suomennos tuntuu ylitulkitsevan Chollet'n sävyä. Toisen luvun alaluku ”Päivittämättä jääneet asenteet” alkaa terävästi: ”Maailmassa, jossa on seitsemän ja puoli miljardia asukasta, vaara sukupuuttoon kuolemista ei vaikuta aivan todelliselta – ainakaan syntyvyyslukuista johtuva.” Chollet jatkaa kappaletta analysoimalla synkkiä ekologisia näkymiä, jotka lasta pohtivan henkilön eteen avautuvat. Hän lopettaa: ”On toki edelleen olemassa myös suuri joukko syitä haluta lasta, mutta ei se ole enää aivan itsestään selvää. Ettei vain olisi käynyt niin, että olemme unohtaa hieman päivittää ennako-oletuksiamme.” (s. 103) Me-muoto ja kysymyksen retorisuus saavat sinänsä osuvan ivan kuulostamaan näsäviisastelevan tädin heitolta, vaikka yleensä

teoksessa Chollet'n sävy karttaa ylenpalttista retorista kikkailua. Silti voi hyvin olla, että kyseessä on Chollet'le uskollinen suomennos.

Eräs kiinnostava piirre teoksessa on viitatus kirjallisuuden yhdysvaltalaiskeskeisyys. Kun Chollet ei siteeraa ranskankielisiä kirjoittajia ja taiteilijoita, siteeraa ja viittaa hän hyvin usein yhdysvaltalaisiin kulttuurikritikoihin, kirjailijoihin, tutkijoihin ja aktivisteihin. Yhtäältä tämä heijastanee feministisen ajattelun ja kirjallisuuden historiallista kehitystä, jonka keskipiste Yhdysvallat on ollut, kuten myös niiden tämänhetkistä kehitystä kyseisessä maassa. Samalla tämä heijastaa maan kulttuurista vaikutusvaltaa ja eurooppalaisen kulttuurikritiikin lähdekirjallisuuden yhdysvaltalaiskeskeisyyttä, joka näkyy myös suomalaisessa kulttuuri- ja taidekriitikissä.

Siveys vai seikkailu helvetissä

Kaiken kaikkiaan *Naisia vai noitia?* on perinteisessä kirjallisuuskritiikkimielessä ”tärkeä” kirja. Se aloittaa lähtökohdista, joiden soisi olevan laajalle yleisölle tuttuja itsestäänselvyksiä, analysoi niitä yksityiskohtai-

sesti, ja lopettaa vastaavasti laajoihin johtopäätöksiin. Selvitettyään lähtökohtansa Chollet'n taktiikkana on kuljettaa lukija omakohtaisen tekstin avulla kohti tarkempaa ymmärrystä siitä, kuinka käsitykset sukupuolesta hallitsevat maailmaa edelleen. Kirjailija osoittaa uskottavasti ruohonjuuritasolle ulottuvia kytköksiä laajojen yhteiskunnallisten teesien välillä. Tämä olisi haastavaa helpomman aiheen parissa.

Teoksen eetos ei ole erityisen radikaalifeministinen tai ajankohdaisen vallankumouksellinen, vaikka se suhtautuu molempiin asenteisiin ymmärtäväisesti. Joku voisi kutsua teosta sen onnistumisista huolimatta hyväntahtoisen liberaaliksi ja porvarilliseksi. Loppukaneettina Chollet toteaa: ”[m]illainen voisi olla maailma, joka takaa ihmiskunnan hyvinvoinnin sopusoinnun yhdessä luonnon kanssa, jossa [...] vapautunut riemua ruumiistamme ja henkisistä kyvyistämme ei enää yhdistettäisi helvettiin ja Paholaisen kanssa pelehtimiseen”. Suopea tulkinta ymmärtää helvetin ja Paholaisen naiseuden yhteiskunnallisen normittamisen ja hallinnan vertauskuvina. Noita voisi sanoa, että lähtee seikkailuille mielellään.